

TURISMUS VE CHRÁNĚNÝCH ÚZEMÍCH

VNÍMÁ MINISTERSTVO ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ VLIVY TURISMU NA PŘÍRODU A KRAJINU, POTAŽMO NA STAV PŘÍRODY VE VELKOPLOŠNÝCH CHRÁNĚNÝCH ÚZEMÍCH V ČESKÉ REPUBLICE VÁŽNĚ?

VLADIMÍR DOLEJSKÝ

„Alespoň jednou za rok navštív místo, kde jsi nikdy nebyl.“

14. tibetský dalajláma

Ing. Vladimír Dolejský, Ph.D.

Náměstek pro řízení sekce ochrany přírody a krajiny na MŽP. Působil jako výrobně-technický náměstek státního podniku Lesy ČR, v roce 2007 byl pověřen jeho řízením, později působil jako ředitel odboru ochrany lesa České inspekce životního prostředí. Je členem vědecké rady České zemědělské univerzity v Praze. Na MŽP působil v letech 2009-2011 jako ředitel odboru péče o národní parky a od února 2014 jako náměstek ministra.

SPOLEČENSKÉ SOUVISLOSTI

Prestížní studie Uhlíková stopa globálního cestovního ruchu (The carbon footprint of global tourism, 2018) konstatuje ve svých závěrech, že poznávání a cestování je aktivita, která sice rozšiřuje náš rozhled, ale škodí naší planetě. Podle výsledků studie turismus představuje kolem osmi procent všech emisí oxidu uhličitého. To je třikrát více, než se původně předpokládalo, přičemž emise oxidu uhličitého rostly čtyřikrát rychleji než v období mezi lety 2009 a 2013. Oproti předchozím studiím ta nejnovější bere v úvahu nejen dopad, který má na životní prostředí cestování letadlem, ale i emise produkované stravováním, nakupováním a místní dopravou turistů.

Zvláště masový turismus klade vysoké nároky na spotřebu energie a vody, žádá si výstavbu nejen dalších náročných budov, ale také dopravní infrastruktury. Turismus devastuje unikátní, ale poměrně lehce zranitelné části přírody, potlačuje nebo dokonce ničí vegetaci, ruší, omezuje a poškozují živočichy a mnohde nepřímo vyvolává erozi půdy. Významně se podílí na znečištění vod i na produkci množství komunálního odpadu. Turismus se však může podílet na ochraně životního prostředí, a to v případě, je-li systémově a moderně řízen. Lidé, kteří se cestovním ruchem živí si dříve či později jistě uvědomí, že kvalitní prostředí a zdravá příroda je jistým zdrojem jejich živobytí, že je lákadlem pro návštěvníky. Část prostřed-

ků, které cestovní ruch vyprodukuje, je však třeba poctivě vracet do ochrany přírody, ale i do ochrany kulturních, duchovních a historických památek v tom kterém území (Evropská úmluva o krajině). Na začátku 90. let vznikla na půdě Federace přírodních a národních parků v Evropě široká diskuse s partnery z oblasti cestovního ruchu a na jejím základě byla formulována Evropská charta udržitelné turistiky v chráněných územích (www.eco-tour.org), která je v souladu s principy Agendy 21. Cesta k udržitelnější turistice vede, zdá se, ve dvou paralelních proudech. Trendově „ekologizovat“ se může a musí masová turistika, a to prostřednictvím vylepšování ekologických standardů a promyšleného plánování či marketingu na různých úrovních rozhodování. Nejšetrnější varianty turistiky, které nejen nemusí životní prostředí, biologickou i kulturní diverzitu poškozovat, ale naopak mohou pro ně být přínosem, představuje především alternativní turistika. To je turistika šetrná, měkká, a proto rozptýlená. Skutečně šetrná turistika vyžaduje radikální změnu přístupu. Šetrná turistika rekreanty a cestovatele spíše rozptyluje, než koncentruje. Žádá lepší informovanost a vyspělost nejen po poskytovatelích turistických služeb, ale předpokládá vyšší vyspělost, vzdělanost v problematice a odpovědnost i u samotných turistů.

Především masová turistika má i v České republice na životní prostředí velmi ne-

gativní dopady. Rekreační a turistická patří nepochybně mezi podstatné funkce, které chráněná území, včetně národních parků, mají. Zvláště naše národní parky a některé lokality v chráněných krajinných oblastech či některé maloplošné rezervace mimo velkoplošná chráněná území rozhodně nemají problém s návštěvností, ba právě naopak. Proto je velmi důležité jednak nabídnout turistům zajímavé atraktivní aktivity a regulovat návštěvnost, zohledňující ochranu unikátní přírody už při plánování turistické infrastruktury.

Turistické a rekreační využívání většiny národních parků či chráněných krajinných oblastí má u nás velmi dlouhou tradici. Organizovaná turistika v českých zemích dokonce fakticky začala na území dnešního Krkonošského národního parku. Příjmy z turistického ruchu jsou zároveň velmi významnou součástí ekonomiky obcí na území a v okolí národních parků.

Správy národních parků či chráněných krajinných oblastí nejsou a nemohou být

čímsi na způsob turistických či cestovních kancelářů. Nicméně spolupráce správ a turistických organizací a institucí, promyšlené usměrňování turistických a rekreačních aktivit k minimalizaci negativních dopadů na přírodu a podpora tzv. měkkých forem turismu jsou nezbytné.

Je naprosto zřejmé, že cestovní ruch a rekreační aktivity musí být v národních parcích, ale nejenom v nich, regulovány tak, aby nepřekračovaly únosnost jejich území a nevedly k nevratnému poškození přírody.

Mezinárodní nevládní organizace Federace evropských národních a přírodních parků (Federation of Nature and National Parks of Europe – FNNPE), která později přijala jméno EUROPARC Federation (zastoupeno MŽP, AOPK i všemi čtyřmi NP), se jako jednou ze svých nejvýznamnějších agend dlouhodobě zabývá problematikou tzv. udržitelného turismu v chráněných územích. V roce 2009 za tím účelem přijala tzv. Evropskou chartu pro udržitelný turismus

v chráněných územích (European Charter for Sustainable Tourism). Jedná se o praktický nástroj pomáhající správcům chráněných území v Evropě průběžně zlepšovat udržitelný rozvoj a turismus. Zároveň však bere ohled na místní podmínky, komunitu a existující turistickou infrastrukturu. V rámci tohoto procesu se iniciuje plánování udržitelného rozvoje turismu společně se všemi zainteresovanými stranami. Mezi hlavní principy Evropské charty, na kterých je tento dokument vystavěn, patří:

- 1) Řízení cestovního ruchu podle předem připravené strategie;
- 2) Ochrana přírodního a kulturního dědictví;
- 3) Partnerství místních obyvatel, podnikatelů v cestovním ruchu a ochránců přírody;
- 4) Monitoring vlivu turismu na faunu a floru v ekologicky citlivých oblastech.

Tyto principy jsou promítnuty do Státní politiky životního prostředí na léta 2021–2030 (2021), ale i v aktualizovaném Státním programu ochrany přírody a krajiny (2020) a budou promítnuty do právě aktualizované Adaptační strategie v ČR (Národního akčního plánu Adaptační strategie, 2021).

ROLE MŽP V KOMUNIKACI MEZIREZORTNÍ

Ministerstvo životního prostředí se účastní mezirezortní debaty nad analýzou stavu cestovního ruchu v České republice a nad aktuálními tématy cestovního ruchu v České republice. Podílí se skrze svoji účast v pracovní skupině zřízené MMR na přípravě Koncepce rozvoje cestovního ruchu v České republice. Vedle toho probíhají bilaterální jednání na úrovni odborných sekcí obou ministerstev.

Také jednání s vedením agentury Czech Tourism, nastavené v loňském roce, přinesla řadu shod a pochopení v potřebě komunikovat. Velmi mě potěšila například jasná shoda při jednání s ředitelem Czech Tourism. Je nutné cestovní ruch řídit a usměrňovat tak, aby z něj měli benefity místní i správci území, tedy v našem vnímání zvláště správy národních parků. Turisté umožňují kvalitnější život i pro místní, ať už kulturní nabídkou, restauracemi nebo třeba udržet venkovského obchodu. Ujistění ředitele Czech Tourism o aktivním přístupu regionálních turistických agentur ve smyslu komunikace se správami národních parků a správami chráněných krajinných oblastí a koordinačním působení centrály vnímám jako velmi důležitý bod naší debaty. Na

Národní park Podyjí. Foto: Zdeněk Patzelt

Národní park Šumava. Foto: Zdeněk Patzelt

podzim loňského roku se uskutečnila videokonference na půdě Výboru pro životní prostředí o vlivech turismu na přírodu a krajinu v České republice. V současné době je připravována další pracovní konference za účasti vedení správ národních parků a vedení chráněných krajinných oblastí, kde partnery budou představitelé ministerstva pro místní rozvoj, zástupci Czech Tourism i zástupci krajů.

VÝZNAM PRŮBĚŽNÉHO, KOREKTNÍHO INFORMOVÁNÍ VEŘEJNOSTI

Nikoliv výjimečně se v poslední době objevují takové excesy, jako parkování karavanů na nevhodných místech nebo dokonce zřízení kempu v národní přírodní rezervaci. Zde je na místě využít všech možností, které ochrana přírody má, abychom těmto případům zabránili a dostatečně je medializovali. Jakékoliv informace pro média mají v tomto směru preventivní účel a je tedy na místě vysvětlovat, proč se to či ono nesmí. Neměli bychom na tato vysvětlení rezignovat a neměli bychom se omezit pouze na konstatování porušení zákona. Bez pochopení veřejnosti, proč se do některých míst nemá chodit, čemu může škodit bruslení na Čertově jezeře na Šumavě nebo porušování zákazu vstupu do citlivé tundry v okolí Sněžky, nemůžeme dosáhnout podpory pro to, co děláme. V zimě bylo porušování zákazu vstupu do nejpřísněji chráněné přírody skialpinisty

jedním z nejvíce medializovaných prohrůšků. Bylo to i s ohledem na nešťastné a tragické úrazy, ke kterým došlo v lavinových svazích Jeseníků a Krkonoš. Nárůst počtu skialpinistů způsobený uzavřením sjezdovek byl oproti minulým letům několikanásobný. Lze předpokládat, že do budoucna budou vyznavači tohoto sportu, podobně jako další aktivity vyhledávající volnost pohybu, přibývat. Spolupráce s Policií ČR a Horskou službou bude i nadále potřebná, osvěta a vysvětlování bude ale úkolem především ochrany přírody.

Medializace těchto excesů však nesmí být generalizovaná a zastínit skutečnost, že naprostá většina návštěvníků se v přírodě chová dobře a že jsme rádi, že lidé chráněná území navštěvují. Veřejnost nesmí získat přesvědčení, že ji v přírodě státní ochrana přírody nechce.

UMÍME OBJEKTIVNĚ A METODOLOGICKY SPRÁVNĚ VYHODNOCOVAT?

V roce 2020, zvláště po rozvolnění omezení bránících šíření nemoci COVID-19, jsme zaznamenali nebyvalý nápor lidí na některých ikonických místech naší přírody. Pozorovali jsme přívaly lidí, kteří na pobyt v přírodě evidentně nebyli připraveni, včetně absence elementárních znalostí pravidel chování v chráněných územích. Vzrostl počet přestupků zaznamenaných strážci v národních parcích i v chráněných krajinných oblastech. Byly zaznamenány na některých místech krátkodobé nárůsty

o desítky procent ve srovnání s předešlým rokem. Někde byl dokonce nárůst až sto-procentní. Tato čísla se sama o sobě jeví alarmující. Nicméně umíme v chráněných územích objektivně zdokumentovat, že takto výrazný nárůst skutečně významně škodí přírodě?

Strážci přírody zaznamenali v období zvýšeného množství turistů zákonitě i větší množství přestupků a nedodržování pravidel. Vždy bude nějaké procento lidí, kteří budou v přírodě působit problémy, na které je třeba i důrazně a formou pokut upozornit. Většina turistů však taková není, ač by se tak dalo z mediální zkratky obsahující vyjádření některých strážců nebo správ usuzovat. Převaha lidí otevřených k informacím a vysvětlením nutných omezení a pravidel chování v chráněných územích je spíše pro nás výzvou, jak je oslovit a jak s nimi mluvit. To, že lidé chodí do přírody je principiálně dobře, lépe tak mohou přírodu vnímat a chápat potřebu její ochrany.

REGULACE NÁVŠTĚVNOSTI

V souvislosti s regulací je opakovaně diskutována otázka „vstupného“. „Vstupné“ však zřejmě nemůže být hlavním nástrojem regulace. Jeho výše nemůže být taková, aby odradila např. sociálně slabší skupiny obyvatel. Ministerstvo životního prostředí posuzovalo možnosti omezení vstupu návštěvníků národních parků mimo tzv. klidová území. Právní rozbor k této věci přinesl očekávaný výsledek - tedy, že právní limity jsou tak zřejmé, že by takové procesy vyžadovaly poměrně složitou legislativní proceduru a nepochybně „otevření“ příslušných částí ZOPK. Na takovou proceduru je nutné adekvátně se připravit ve všech rovinách. Omezení vstupu do vybraných lokalit správy národních parků samozřejmě i nyní vydat mohou a děje se tak (například v souvislosti s ochranou některých zvláště chráněných druhů ptáků). V souvislosti s cestovním ruchem, bez reálné šance na obhajitelné zdůvodnění však „uzávěry lokalit“, mimo klidová území, nelze v nejbližší době plánovat.

JE KOORDINAČNÍ ROLE MŽP SMĚREM KE SPRÁVÁM NÁRODNÍCH PARKŮ A AOPK DOSTATEČNÁ?

V roce 2010 byla poradou vedení MŽP projednána a schválena *Strategie rozvoje národních parků*. V materiálu se, mimo jiné, píše, že: „Cestovní ruch a rekreační aktivity

musí být v národních parcích regulovány tak, aby cenné území nepoškozovaly. Se změnou životního stylu, vzrůstající životní úrovní a kupní silou obyvatel ale rostou přímo úměrně i požadavky na rozsah, kvalitu a intenzitu služeb. Přírodní hodnoty jsou proto v národních parcích na některých místech podstatně ohrožovány intenzivním turistickým a rekreačním zatížením (výstavba vleků, lanovek, sjezdovek, bikeparků, nových hotelů, penzionů, apartmánových bytů a parkovišť ve volné krajině, eroze způsobená intenzivním sešlapávacím terénem apod.). Velkým problémem se v poslední době stala jízda motorovými vozidly v terénu mimo silnice či místní komunikace. V zimním období jsou to především skútry, během roku pak jízda motocyklů či motorových čtyřkolek. Správy národních parků nejsou a nebudou komerčními institucemi zabývajícími se cestovním ruchem. Důležitá je však spolupráce správ národních parků a těchto institucí a promyšlené usměrňování rekreačních aktivit tak, aby nedocházelo k negativním dopadům na přírodu a krajinu. Potřebná je i podpora tzv. měkkých forem turismu.

Materiál obsahuje i cíle - maximálně možné snížení negativního vlivu turismu, rekreace a sportovních aktivit na přírodně cenné oblasti, a tím zachování vysokého přírodního potenciálu národních parků pro využívání území „měkkými“ formami rekreace a turismu, dlouhodobě udržitelný rozvoj cestovního ruchu a turismu nepoškozující a dlouhodobě neohrožující přírodu a krajinu, podpora rozvoje k přírodě šetrných forem cestovního ruchu na území národních parků, efektivnější využívání turismu pro prezentaci významu a poslání národních parků v široké turistické veřejnosti, posilování regionálně marketingového významu národních parků. Musím konstatovat, že vyhodnocení naplňování těchto jistě adekvátně nastavených cílů, nevyznívá z mého pohledu nijak optimisticky.

V letech 2017-2019 byly nezávislými experty zpracovány unikátní studie pro všechny čtyři naše národní parky. Souhrnné závěry, které dlouho absentovaly v portfoliu zásadních podkladů pro rozhodování rezortu, jsou k dispozici od konce roku 2019 – *Hodnocení národních parků (syntetická zpráva)*. V textu najdete kapitoly, které přímo i nepřímo souvisejí s tématem ochrany přírody a turismu.

Významnými preventivními nástroji politiky

životního prostředí jsou environmentální vzdělávání, výchova a osvěta a ekologické poradenství. Jejich cílem je rozvoj kompetencí (znalostí, dovedností a postojů) potřebných pro environmentálně odpovědné jednání lidí, tedy takové jednání, které je v dané situaci a možnostech co nejvýhodnější pro současný i budoucí stav životního prostředí. Environmentálně odpovědné jednání je chápáno v osobní, občanské i profesní rovině, dotýká se zacházení s přírodou a přírodními zdroji, spotřebitelského chování a aktivního ovlivňování svého okolí s využitím demokratických procesů a právních prostředků. Ministerstvo životního prostředí je hlavním garantem EVVO a EP v České republice. Cílem MŽP je zabezpečit dlouhodobé fungování systému EVVO a EP v co nejvyšší kvalitě a zároveň jeho otevřenost novým přístupům a trendům, jak je to popsáno v aktuálním *Státním programu EVVO a EP na léta 2016-2025*. Podpora systému je zajišťována především formou legislativních norem a diferenciováných finančních programů, rozvíjením metodik, informováním a osvětou veřejnosti, komunikací s veřejností nebo podporou funkčních sítí středisek ekologické výchovy a environmentálních poraden. Garantem v rámci MŽP je sekce fondů EU, finančních a dobrovolných nástrojů, sekce Ochrany přírody a krajiny je v roli spolupracující složky.

Mezi hlavní priority ochrany přírody patří osvěta a informování veřejnosti, bez jejíž podpory by nebylo možné ochranu přírody a krajiny účinně a dlouhodobě zajišťovat. Z řady účinných nástrojů pro komunikaci s veřejností patří investičně i provozně k nejnáročnějším návštěvnická střediska ve zvláště chráněných územích. Potřeba budování návštěvnických středisek v místech s významným přírodním a kulturním dědictvím narůstá s touhou lidí poznávat, cestovat a navštěvovat zajímavé destinace. Oblasti cenné z hlediska ochrany přírody a krajiny jsou často ekonomicky marginální a cestovní ruch zde představuje významný a někdy i jediný rozvojový potenciál. Garantem zpracování návrhů *Domů přírody*, a samozřejmě jejich hodnocením je AOPK.

PŘÍKLADY VLASTNÍCH AKTIVIT SPRÁV NÁRODNÍCH PARKŮ

Potenciál skrývá také tzv. ekologická turistika, kdy si člověk zaplatí prohlídku národního parku s akreditovaným průvodcem.

Ten jej zavede i do odlehlých a ostatním nepřístupných míst, zodpovídá však za slušné chování všech členů výpravy. V NP Šumava se takový program jmenuje „Průvodci divočinou“. Kromě jiného se národní parky a chráněné krajinné oblasti snaží návštěvníky rozptýlit i na méně známá místa chráněných území. V Českém Švýcarsku je ve hře například vytvoření systému, který by návštěvníky informoval o míře zatížení jednotlivých podoblastí NP a umožnil jim lepší plánování návštěvy. Pomoci můžou i stavby typu stezek v korunách stromů, kam se část turistů přesune s cílem poznat přírodu netradičně. KRNP se zase snaží popularizovat méně známé lokality. V rámci projektu Neznámé Krkonoše ukazují lidem krásná místa na celé ploše národního parku.

Řešením, jak tomu bývá v jiných složitých problémech, nemůže být jeden nástroj, ale soubor nástrojů. Nutno však korektně konstatovat, že významná část, respektive odstupňované všechna opatření musí být adekvátně finančně pokryta, a to samozřejmě nikoliv jednorázovým příspěvkem, nýbrž průběžně, dlouhodobě. Teprve potom se nepochybně projeví synergické efekty klíčových nástrojů, jako je posílení personálních kapacit strážců přírody, posílení pravomocí strážců přírody, proškolení strážců jednotnou metodikou nejen v oblasti vymáhání dodržování zákona, ale také v průvodcovských technikách ve smyslu vybavit je informacemi směrem k pochopení, že strážce je také rádcem a průvodcem v území, projeví se jistě regulace návštěvnosti, projeví se efekt „vstupného“ i omezování vstupu do vybraných lokalit. To vše musí být podpořeno inteligentní, moderní, vstřícnou a plošnou mediální kampaní.

(S využitím informací Správ NP, AOPK a Projektů respektu nebo!)

